

„KLASICKÉ“ POHLEDY NA SOCIÁLNÍ HNUTÍ

(teorie přibližně do 60.let 20.stol.)

Buechler - analýza sociologie vědění

- Teorie sociálních hnutí odráží hnutí samotná, širší sociokulturní klima, dominantní sociologické paradigma a biografie samotných badatelů.
- Historie teorií sociálních hnutí je více o PARADIGM SHIFT (Kun), než o kumulativním vědeckém vývoji...
- Poslední velký posun paradigmát 70. léta – výsledek aktivismu let šedesátých – změnilo se vše z předchozích vlivů...

Robert Garner

„Příběh teorie sociálních hnutí lze vyprávět pouze společně s příběhem sociálních hnutí samotných.“

Tři procesy podmiňující změny paradigmatu v teoriích sociálních hnutí:

(1) **internal imperatives** – nevyřešený problémy uvnitř stávajících paradigmat

(2) **external pressures** – změny ve vnějších intelektuálních podmínkách a

(3) změny v prostředí sociálních hnutí samotných

Marxismus – role organizací revolučního dělnického hnutí, pouze o proletariátu...

Gramsci – úloha organizací, organický intelektuál apod.

Gustav LeBon – Psychologie davu

- hnutí jako davy

- „věk davů“ – analýza z pozice „zdravého rozumu“, kde dav = patologie

tato teorie je dávno považována za překonanou

Po 1. světové válce se o sociální hnutí zajímají především sociální teoretici v USA

Chicago School – ROBERT PARK

– kolektivní jednání jako integrální součást běžné společnosti. (Vzal LeBona a doplnil o racionální veřejné mínění):

CLASSICAL COLLECTIVE BEHAVIOR THEORY

Základní předpoklady:

1. jednotný proud manifestovaný v několika verzích, ale podpořený jednotnou logikou – paniky, bláznovství, davy a hnutí jsou vnímány jako zaměnitelné manifestace kolektivního jednání
2. kolektivní jednání je vnímáno jako esenciálně neinstitucionální, v kontrastu ke každodennímu životu (bez formy, bez tvaru, bez vzorování, nepředvídatelné)
3. kolektivní jednání jako reakce na sociální tlaky, pnutí nebo kolapsy, které jsou katalyzátory... animie,
4. zdroje jsou viděny v individuích, kteří zažívají úzkost a strach (zde leží zdroj selhání při vysvětlení kolektivních chování)
5. kolektivní jednání jako psychologický fenomén, ne politický, sociální apod. (implicitní útok na kolektivní chování)
6. kolektivní jednání je pak často vnímáno jako nebezpečné, ohrožující, extrémní, iracionální...) – opět implicitní útok na legitimitu sociálních hnutí

Melucci : Kolektivní jednání je příliš obecná škatulka, dávající do jednoho pytle široké spektrum empirických fenoménů od spontánních panik, až po plánované revoluce.

S rozpadem této koncepce se rozpadá unitární koncept a objevuje fakt, že sociální hnutí jsou množinou různých fenoménů požadujících různé teoretické nástroje.

Kolektivní jednání I.: Symbolický interakcionismus

(G.H. Mead, Herbert Blumer)

Spíše o opakování základních pouček a východisek symbolického interakcionismu, než o reálném kolektivním jednání

Tři předpoklady symbolického interakcionismu:

- lidé jednají s věcmi podle významu, který jim přisuzují
- význam vystupuje ze sociálních interakcí
- významy jsou utvářeny, udržovány a transformovány stále běžícím interpretativním procesem

Herbert Blumer

(1934 – Outline of Collective Behavior, 1969 – Collective Behavior)

Kolektivní jednání – neregulované sociálními pravidly, nebo společným porozuměním, spíše spontánní, neregulované, nestrukturované

Oproti symbolickému interakcionismu vnímá Blumer kolektivní jednání jako nereflektivní, mechanistické.

Základní výzkumnou jednotkou je elementární kolektivní jednání

Stimul přichází v momentě narušení standardního rytmu a rutiny každodenního života.

SOCIAL UNREST – jde o nenormalitu v systému – normalita znamená, že všichni vědí, jaké jsou jejich role, a očekávání okolí, proto jednají podle pravidel a spol.funguje bez problémů. Když ale nepokoj – pak přichází elementární formy kolektivního jednání (např. SH)

Herbert Blumer

Nakažlivost – větší sociální nahodilost, chaotičnost, nebezpečnost -
vznikají nové formy, třeba sociální hnutí

Interstimulace mezi zapojenými jednotlivci (cirkulární reakce)

Mechanismus produkující nepokoj:

- cirkulace (informace všem aktérům)
 - kolektivní vzrušení (emoce, labilita, nezodpovědnost)
 - sociální nákaza (rychlé, neracionální rozesetí nálad, impulsů, forem konfliktů apod.)
- (všechna kolektivní jednání zde začínají)

Vznikají elementární kolektivní shluky – jednající dav, výmluvný dav, masa, veřejnost, sociální hnutí.

A tak sociální hnutí začínají jako chaotická, nestrukturovaná akce.

Herbert Blumer

Obecná sociální hnutí (general social movements)

- jako vágní vyjádření kulturních postojů
- obecnost zájmů a postojů
- nekonkrétnost – široké téma, nebo shluk témat
- hnutí pracujících, ženské hnutí
- postrádají specifickou formu organizace, koordinace a mobilizace – výsledkem jsou nerovnoměrné, výstřední, chaotické aktivity (v čase a prostoru...)
- jedná se jen o trochu více, než je kulturní proud
- to co drží pohromadě je „literatura“ – kritika, motivace, defenzivní akce apod.
- informalita
- důležitost obecných SH je v jejich potenciálu – vytváří podmínky pro specifická sociální hnutí

Herber Blumer

Specifická SH (specific SM)

- je zde organizace, zaměření
- vznikají často z obecných SH
- vznikají agitací, vyburcováním, definovanými cíly, explicitní organizací, vůdci, dělba práce apod.

Herbert Blumer

Následující faktory jsou podmínkou pro přeměnu obecných sociálních hnutí na specifická sociální hnutí:

- o **AGITACE** – agitátoři – vzniká předpoklad pro provokaci elementárních forem jednání (Sociální hnutí nevznikne pouze ze sociální nepokoje, agitace je nutnou podmínkou. Agitace burcuje k akci “překladem” nerovnosti či bezmoci do akce.)
- o **ESPRIT DE CORPS** – role, identity, chování, pohled na svět, sdílení času a prostoru, in-group vs. out-group, pocity, kultura, ceremonie, informální následování apod.
- o **MORÁLKA** – správnost, hodnoty, mise, hrdinové, svatí atd.
- o **IDEOLOGIE** – vědecká i populární forma, přesvědčovací role (def cíle, napadení statu quo, ospravedlnění...)
- o **TAKTIKA** – podle konkrétních hnutí, dynamiky konfliktu apod.

Ve všech zmíněných jde o kombinaci racionálních a před-racionálních faktorů

Sociální hnutí následují tradiční cestu – nepokoj – lidové nadšení – formalizace – institucionalizace.

Herbert Blumer

Pozitivní je na Blumerovi důraz na identitní faktory, na emoce apod.

Negativní je dle Nick Crossley:

- nulová pozornost věnovaná různým faktorům prostředí, ani nic o polích, kde sociální hnutí vznikají (struggles emerge)
- nic o způsobu zapojení aktérů sociálních hnutí v různých sociálních skupinách a vrstvách společnosti
- nic o sítích uvnitř hnutí i mezi hnutími...

následníci např. TURNER, KILLIAN (57) - podobná tradice – EMERGENT NORM THEORY - více důrazu na komunikaci a racionalitu

Sociální interakcionismus je asi nejvitálnější z teorií kolektivního jednání. V roce 1971 Blumer teorii upravil dle posledních závěrů sociálního konstruktivismu. Sociální interakcionismus má dodnes vliv v pracích o davech a davovém chování, o kultech, o morálních panikách, o roli emocí v protestu. Distinkce emocí a iracionality.

Kolektivní jednání II.:

Strukturální funkcionalismus

Společnost jako organizmus, komplexní propojený celek skládající se z částí, které každá plní nějakou funkci a proto pomáhá ke stabilitě a přežití systému.

Talcott Parsons – sociální systém jako propojené action systémy:

- *sociální systém* organizuje interakci skrze statutově-rolové komplexy
- *osobnostní systém* organizuje potřeby a kapacitu k přijímání rozhodnutí
- *kulturní systém* přináší společné integrativní hodnoty
- *biologický organismus* pak přináší předpoklady pro inteligentní akci

Když pracují hladce, stávají se strukturou naplňující čtyři základní potřeby sociální stability a systému přežití:

- adaptace každého subsystému v prostředí,
- dosahování cílů v subsystému,
- udržování latentní struktury,
- vypořádání se s tenzemi.

Neil Smelser

Theory of Collective Behavior (1962)

- neinstitucionální formy akce (definující pro kolektivní jednání)
- teorie přidané hodnoty vzniku kolektivního chování (value added model)
- sociální hnutí jsou zde jako jedna z forem kolektivního jednání, vedle davů, panik atd. (spontánní, krátkodobé, neorganizované, deviantní...)
- fundamentálně iracionální víra aktérů, která zatlačila správné kanály sociální akce

Neil Smelser

Všechno kolektivní jednání vzniká skrze identický proces přidané hodnoty individuálně nutných a kolektivně účinných elementů (když všechny přítomny, vzniká kolektivní jednání) – jsou analytické

- prvním elementem je **strukturální přispívání** (conduciveness) – čím méně struktury přispívají, tím menší pravděpodobnost kolektivního jednání (příležitosti – viz pozdější teorie)
- druhým elementem je **strukturální pnutí** (strain) – konflikty, rozpory apod. ve struktuře – kolektivní reakce je pak na rozdíl od „normální“ reakce vyznačena obejitím normálních kanálů sociální akce – je primitivní, excesivní, excentrický, netrpělivý v porovnání s rutinní soc. akcí
- třetím elementem je **generalizovaná víra účastníků** – význam, motivace a orientace potenciálních aktérů – podle Smelsera jsou inherentně iracionální kognitivní reakcí na strukturální napětí (hysterie, nepřátelskost, atd.)

Neil Smelser

- čtvrtou složkou jsou **urychlovací faktory** – události které jsou katalyzátorem kol.j. – jedná se o kondenzaci předchozích faktorů do události, jež vyprovokuje akci
- pátý element je **vlastní mobilizace aktérů** (koordinace, organizace)
- šestým elementem je **operace sociální kontroly** – když ta chybí vzniká kol.akce (policie, média apod. – preventivní role...)

Kolektivní akce je tak vnímána jako absence mnohých sociálních kontrol, které mají upravovat všechny předchozí body.

Kolektivní jednání tak vzniká pouze za účasti všech předchozích faktorů - potom je kolektivní jednání nevyhnutelné

Neil Smelser

Rozlišuje **pět forem kolektivního jednání**:

- *Paniky* – únik ze stresové situace
- *Šílenství* – „řešení“ dané situace
- *Výbuch nepřátelství* – identifikace individua, skupiny, nebo instituce jako viníka – objekt útoku
- *normově orientovaná hnutí* (NOMs) – útočí na a transformuje normativní struktury systému
- *hodnotově orientovaná hnutí* (VOMs) – zpochybňují základní hodnotový systém

NOMs přichází v momentě, kdy přispívání struktury dovoluje modifikaci stávajících struktur, když taková možnost není možná, nastupují VOMs

Pro Smelsera jsou hnutí (obě formy) mnohem komplexnější formou kolektivní akce, než předchozí tři

- + Velmi ambiciózní pokus o spojení strukturního funkcionalismu a dynamiky...
- ale opět jsou hnutí sousedem panik, šílenství apod. a tím pádem postaveny automaticky mimo akceptovatelné..

Teorie masové společnosti

Se strukturním funkcionalismem mají stejného předchůdce – Durkheima

- *modernita jako rozpadající se normativita*, velkorozměrové soc.struktury, zmizení středních struktur, které by jedinci poskytovali jakousi kotvu
- *masová společnost s izolací*, depersonalizací, odcizením
- *nejvíce odcizení mají tendenci participovat v kolektivním jednání* (neúspěšná hypotéza – lidé se nezapojovali ani do oněch kolektivních akcí)

- často čerpali z LeBona, ale taky ze zkušeností s totalitarismy např. Hannah Arendtová

Teorie masové společnosti

Kornhauser

- masová společnost jako prostředí vzájemného ovlivnění elity a ne-elity
- industrialismus, urbanizace, centralizace, byrokracie
- aktivizace mas je zaviněna nedostatkem „nevázanosti“ do sociálních spolků, profesionálních organizací, sdružení apod.
- kolektivní jednání a sociální hnutí jsou zde extrémními reakcemi
- zakotvení v makrosociální rovině, ale zároveň psychologizující

KRITIKA:

- podcenění role politických struktur a institucí
- absence mezistupně mezi jedincem a systémem
- Podobně jako u strukturního funkcionalismu je zde normativní důraz na normálnost sociálního řádu, kolektivní jednání přichází až při jeho disfunkcích, je tak vnímáno jako nesmyslné, iracionální apod.
- V obou případech se jedná o velmi silné konzervativní zkreslení, obhajoba statu quo, privilegium stávající struktury a deviantnost snahy něco změnit...

Kolektivní jednání III.:

Relativní deprivace

(sociálně psychologická teorie)

- Relativní deprivace jako motiv v pozadí aktérů kolektivního jednání
 - Trochu sociálně-psychologického záběru

Zdroj v teorii rolí (Merton, Linton)

- referenční skupiny (podle nich soudí jedinec svou pozici) – když lidé postrádají zdroje, ke kterým má přístup jejich referenční skupina, přichází deprivace
- zdůraznění subjektivního elementu

I když není zdůrazňována iracionalita, vše je vnímáno v intencích emocí, subjektivity a proto ne-racionality – individuum pak nevypadá o moc jinak, než v předchozích teoriích.

S předpokladem, že nejdeprivovanější skupiny budou nejaktivnější v kolektivních akcích teoretici relativní deprivace nesouhlasí – nejdeprivovanější skupiny většinou nemají čas..., nebo jsou apatické, nemotivované – proto se nejvíce zapojí ti o trochu výš – *což je ale proti logice RD.*

Kolektivní jednání III.:

Relativní deprivace

(sociálně psychologická teorie)

DAVIES (1962)

Degradační teze (degradation thesis) – čím horší kondice, tím větší pravděpodobnost kolektivního jednání

Teze zlepšování (Improvement thesis) – jak se situace zlepšuje, tím větší je pravděpodobnost kolektivního jednání

Podle Daviese operují oba faktory ve spojení a v konkrétních historických situacích.

Teorie J křivky (J-curve theory)

- když perioda zlepšování a růstu končí náhlou recesí, pak je největší pravděpodobnost revolty
 - téma projekce individuálních očekávání do budoucnosti, při rychlé recesi přichází reakce...
 - akutní pocit deprivace

Kolektivní jednání III.:

Relativní deprivace

(sociálně psychologická teorie)

Geschwender (1968) Cognitive dissonance

Zdroje relativní deprivace – všechny mají stejnou podkreslující sociálně psychologickou podmínku kognitivního nesouladu:

- každá varianta obsahuje následující a) obraz stavu věcí, o kterém si jedinec myslí, že je dosažitelný, b) přesvědčení o právu na takový stav, c) vědomí současného nedostatku, neexistence takového stavu
- předpoklad psychologické bolesti, kterou chce aktér odstranit

GURR (1969) studium politického násilí

- asi nejvíce propracovaná teorie relativní deprivace
- předpoklad primární kauzální sekvence, která vyprovokuje deprivaci – nespokojenost – pak se politizuje a pak přichází politické násilí
- relativní deprivace tak propojuje podmínky a politické násilí (ale relativní deprivace je o psychologické podmínce někde mezi frustrací a agresí) – proto stále uvězněno v sociálně psychologické relativní deprivaci.

Buechler uzavírá, že je to jasný příklad knihy, která podporuje sociální kontrolu a kontra-revoluci.

Limity klasických teorií kolektivního jednání

Kolektivní jednání

- je neinstitucionální - široký záběr od paniky po revoluci.
 - Spontánní, nestrukturované, neformální, krátkodobé, - dezorganizace, nepořádek, chaos...
 - Motivované individuálními reakcemi na strukturální proměnné – redukce kolektivního jednání na sociálně psychologický fenomén – explicitní či skrytý předpoklad neracionality jednání, nebezpečí a extremismu

Limity klasických teorií kolektivního jednání

McAdam (1982) – nejzarytější kritik těchto teorií:

1. problém : Tvrzení, že se jedná o reakci na sociální napětí je vysoce problematické – opomíjí širší sociálně politický prostor. Počítá se s lineárním vztahem makro napětí a mikro reakce.

2. problém : Individuální nespokojenost jako vnímána jako spouštěč. Jedinec je v některých případech jaksi psychologicky odříznut od okolí – zamlčení procesu transformace individuálních mentálních stavů do kolektivních fenoménů (pouze jedena úroveň analýzy) – nakonec psychologizace vymazává politickou úroveň

A tak jsou teorie kolektivního jednání mnohem více o deviaci, než politické akci.

Limity klasických teorií kolektivního jednání

McAdam to spojuje s převažující pluralistickou politickou teorií:

- když vidíte pol systém jako pluralitní, otevřený, pak kolektivní jednání musíte vždy vidět v intencích nesmyslnosti, neligitimity, deviace...
- Tématem je také propojenost sociálních věd se systémem ve 40.-60. letech – top-down, pro-system vnímání (nejvíce v případě strukturního funkcionalismu Parsonse a spol.) – ideologický závěr, že jsme na konci ideologie...

Sociologie vědění pak přináší ještě další rovinu – materiální dimenzi:

- v té době byl neočekávaný růst – technologie, živ.úroveň apod.
- proto resonance mezi materiální, sociální, politickou, ideologickou a intelektuální úrovní vzniku